

TIL KONKRETENE!

KRITIKK AV

PHILOSOPHY AND REAL POLITICS

RAYMOND GEUSS

(PRINCETON: PRINCETON UNIVERSITY PRESS, 2008)

Av Kristian Bjørkdahl

Raymond Geuss er ikke rent lite frekk. Seks korte år etter at både John Rawls og Robert Nozick la inn årene, ønsker Geuss å sette strek over begges livsverk, og det med en bok på skarve 116 sider. Det som kanskje er enda mer skandaløst er at han langt på vei lykkes i sitt foretagende.

Det er kanskje ikke umiddelbart opplagt hvorvidt han lykkes fordi han har skrevet en god bok eller fordi den filosofiske *modus* som preget de nevnte storhetene har ventet på å bli halshugget. Mitt utgangspunkt er det siste, og jeg er dermed tilbøyelig til å mene at det ikke er Geuss' bok i seg selv, men det at noen endelig utbasunerer den angloamerikanske politiske filosofiens ubrukelighet, som er det mest bemerkelsesverdige ved denne utgivelsen. I alle tilfelle har denne boken vekket et stille håp i meg om at man nå, med god samvittighet, kan nøye seg med kun å skimlelese *A Theory of Justice*. Hvis det viser seg å stemme, har vi all mulig grunn til å være takknemlige overfor Geuss.

Politikk som kvasi-geometri?

Forfatterens utgangspunkt er forholdet mellom etikk og politikk, derav den tørre tittelen. Geuss hevder at det rådende synet innen politisk filosofi går ut på at politikk er en form for anvendt etikk, altså at det hele dreier seg om en tostegsprosess hvor filosofien først kommer inn og rydder opp i verdisystemene våre, hvorpå politikken skal sette disse (nå koherente) oppfatningene ut i livet. Dette synet holder ikke, hevder Geuss, fordi det bygger på en forutsetning om at man kan anlegge et kvasi-geometrisk syn på samhandling mellom mennesker. Slik samhandling mener han imidlertid «ofte ligner mer på forsøk på å overleve i en alles kamp mot alle» (Geuss 2008:2)¹ enn på forholdet mellom forhåndsdefinerte koordinater. Dette er realpolitikk, vil man kanskje si, men det er i så fall realpolitikk med et særpreget Geuss utvikler videre i boken.

Det viktigste for Geuss er å påpeke at politikken lever sitt eget liv, at den drives av sin egen, ofte uforutsigbare, dynamikk, stort sett uavhengig av hva filosofien måtte komme opp med. Det er dermed noe iboende verdensfjernt ved å skulle bedrive politisk filosofi i *idealmodus*:

«Ethvert forsøk på å tenke seriøst omkring forholdet mellom politikk og etikk må ta inn over seg at folks oppfatninger, verdier, ønsker, moralske begreper, osv., er halvferdige (i alle betydninger), at de sannsynligvis er ubestemte, og, i den grad de er bestemte, svært inkonsistente, bortsett fra i visse helt lokale, høyst formaliserte kontekster, og at de er i konstant forandring» (Geuss 2008:3-4). Sitatet er et like godt eksempel på Geuss' teoretiske utgangspunkt som på hans karakteristisk kronglete setningsbygning. La meg derfor bruke mine egne, forhåpentligvis tydeligere, ord: 1) folk har ofte ingen klare oppfatninger av hva de mener eller hva de vil, 2) i de tilfellene hvor de vet hva de vil, er de ofte ikke i stand til å forklare hvorfor, 3) selv om de skulle vite både hva de vil og hvorfor, handler de ofte ikke etter disse overbevisningene, 4) rett som det er, legger de oppfatningene sine bak seg og erverver noen nye.

Geuss' utgangspunkt er at den politiske filosofien skyter seg selv i foten hvis den overser eller undertrykker den faktiske kompleksiteten som preger det praktiske, politiske liv. Gjør den politiske filosofien dét, har den ikke lenger noe med *real politics* å gjøre. Geuss får dermed abstraksjon til å tre frem som et horn i siden på den politiske filosofien. Som en oppsummering kan man si at jo lenger vekk fra de konkrete forhold man beveger seg i sitt forsøk på å teoretisere, jo større er sjansen for at det man holder på med ender som nytteløst og irrelevant. Imidlertid vil ikke Geuss gjøre noen generell lov av dette, men insisterer hele tiden på at hvilken grad av abstraksjon man vil ha nytte av, avhenger av konteksten: «Hvilken grad av historisk spesifitet som kreves til hvilke formål er i seg selv et spørsmål det ikke finnes noe generelt svar på» (Geuss 2008:15). Her uttrykker Geuss likevel fortsatt en grunnleggende forpliktelse overfor den konkrete situasjonens behov, og mistroen til «generelle» svar vender tilbake gjennom hele boken. Hvis man så skulle lage en lov av Geuss' posisjon, noe han altså neppe ville ønske å gjøre selv, tror jeg den ville se ut omtrent som følger: «De konkrete forhold bør avgjøre i hvilken grad man i teoretisering over konkrete forhold bør holde seg til de konkrete forhold». Tautologisk, men fint.

Politisk filosofi med bakkekontakt

Idealteorien vil på sin side sjalte ut partikularitetene som Geuss mener det er så viktig å ha et blikk for. Rawls, for eksempel, sier at han ønsker å «generalisere og bringe til et høyere abstraksjonsnivå det tradisjonelle begrepet om en sosial kontrakt» (Rawls 1971:3). Og hans begreper om *original position* og *veil of ignorance* er jo skreddersydd for nettopp å koble ut konkretene. I kontrast til et slikt filosofisk selvforsynt og diskursivt selvsentrert prosjekt, tar Geuss mål av seg til å formulere en politisk filosofi som er nyttig og relevant. Han har fire bud.

For det første må slik teoretisering være realistisk, noe som i denne sammenhengen betyr at den må beskjeftige seg med det som faktisk får folk til å handle på bestemte måter innenfor bestemte sosiale, økonomiske og politiske institusjoner, i bestemte samfunn, til bestemte tider. Selv om det skulle finnes noe slikt som «etikken universelt gyldige innhold», noe Geuss mildt sagt er tvilende til, ville ikke dette automatisk bli anerkjent og langt mindre etterlevd, påpeker han. Spørsmålet om gyldighet i etikken er derfor en *non-starter*, så sant man ikke gjør det til et pragmatisk spørsmål om hvem som mener hva, hvor, når, og hvorfor.

For det andre må den politiske filosofien anerkjenne at politikk dreier seg om handling og kontekster for handling, og ikke bare om intuisjoner og oppfatninger. Det betyr, på den ene siden, at man må være bevisst på gapet som ofte finnes mellom oppfatninger og handling, og, på den andre siden, at man må være bevisst på hvordan det å teoretisere om politikk er en handling i seg selv – hvordan politisk teori er en inngripen i en sosial og politisk situasjon, en inngripen som i sin tur kan få visse konsekvenser.

For det tredje må man anerkjenne at enhver utøvelse av politikk er en historisk situert praksis. Generelle påstander av typen «alle mennesker trenger mat» er ubrukelige inntil de fylles med lokalt, kontekstspesifikt innhold, sier Geuss. I tillegg er de aktivt misvisende hvis man oppfatter dem som handlingsveiledende regler: «Folk spiser ikke 'mat generelt', men ris eller hvetebrød eller skaldyr eller svin, eller så spiser de *ikke* oksekjøtt eller svin eller larver, og noen ganger har mennesker med hensikt sultet seg til døde» (Geuss 2008:14).

For det fjerde må man anerkjenne at å utøve politikk ligner mer på en kunst eller et håndverk enn det ligner på anvendelse av geometrisk teori. Praktisk-politisk kunnen består i evnen til å oppnå «positivt verdsatte resultater i en rekke ulike og uforutsette omstendigheter», og det er dermed «usannsynlig at det finnes en mengde allerede eksisterende teoretiske innsikter som kan gi direkte råd om hvordan man skal takle slike situasjoner» (Geuss 2008:16).

En slik nyoppusset politisk filosofi ville bringe en del

momenter på banen som, ifølge Geuss, overses av den idealteoretiske skolen. Noe komprimert er det snakk om henholdsvis makt, prioritering og legitimering. «Å tenke politisk er å tenke rundt deltagerskap [*agency*], makt og interesser, og forholdet mellom disse», sier Geuss programmatisk, og utvider Lenins gamle *dictum* til et første spørsmål for politisk filosofi: «Hvem gjør hva mot hvem og til hvem sin nytte?» (Geuss 2008:25). Har man først anerkjent at makt er et iboende fenomen i det politiske liv, innser man snart at politikk dreier seg om valg, prioritering og *timing* av ulike goder: «[E]t valg om å etterstrebe én ting er å unnlate å etterstrebe en annen» (Geuss 2008:30). Da vil man også begynne å fatte interesse for hvordan ulike politiske ordninger, valg og prioriteringer legitimeres i samfunnet – ikke etter Rawls' modell, hvor man snekrer sammen stringente begrunnelser for utvalgte prinsipper, men etter Webers modell, hvor man studerer hvordan og hvorfor visse former for sosialt og politisk liv faktisk kommer i stand og opprettholdes.

Muligens ligger det en udetonert bombe i Geuss' argument. Hvis politikken er så uforutsigbar og dynamisk som han sier, og hvis den totale avkobling fra kontingens og uforutsigbarhet som idealteorien står for ikke er en farbar vei, hva skal en teoretiker egentlig gjøre med dette virvaret som heter politikk? Hvis Geuss' to hovedpunkter er henholdsvis at den politiske teorien må legge seg tett på de konkrete forhold og at disse forholdene er høyst mangfoldige og uforutsigbare, vil ikke det bety at teorien blir like ustabil og flyktig som det politiske liv for øvrig? Hva skulle i så fall være poenget med slik teoretisering? Hva skiller da den politiske filosofien fra den politiske essayistikken, talen, kronikken eller leserinnlegget?

Nå er Geuss naturligvis klar over at hans harde front mot abstraksjon og generalitet kan lede ham ut i en motsatt hengemyr av klissete, konkret hverdagslighet. Og som politisk filosof vil man gjerne mer enn å vasse frem og tilbake i et slikt element. Derfor byr Geuss også på en fortegnelse over hva han ser som den politiske filosofiens oppgaver. Det kan dreie seg om empirisk forskning for å *forstå* en bestemt politisk praksis; det kan være *evaluering* av ulike ordninger; det kan også være et bidrag til en mer generell «metafysisk» *orientering*; det kan gå ut på *begrepsmessig innovasjon*; og til slutt kan den politiske filosofen, enten som apologet eller kritiker, befatte seg med *ideologi*.

Dette er viktige oppgaver, men det er noe uklart for meg hva som gjør dem til oppgaver spesielt for filosofien. Har dette faget egentlig kapasitet til å utføre oppgavene Geuss skisserer, eller snakker vi her om et bredere fenomen – la oss kalle det «kulturkritikk» – som må trekke veksler på en rekke fag og perspektiver? Geuss har i et intervju gitt til kjenne hvilke tenkere han selv mener har oppfylt den

politiske filosofiens visjon, nemlig Hegel, Marx, Weber og Foucault.² En del filosofi sirkulerer vel her, men det er sakens historie, sosiologi, økonomi og politikk her også. Det er mulig Geuss nettopp vil bruke betegnelsen «filosofi» for å sette ord på et slikt åpent, bredt og mangfoldig perspektiv – og det er vel og bra – men vi kan merke oss at det ikke nettopp er slik begrepet brukes om dagen.

Den amerikanske idealismen

Geuss har altså stadig tro på at refleksjon og teoretisering om politikk er et meningsfullt prosjekt. Hva er det så, ifølge Geuss, som gjør at Rawls, Nozick og deres likesinnede er ute på en synkende galei – at disse nettopp ikke bedriver politisk filosofi på en nyttig måte?

Kortversjonen av Geuss' kritikk er som følger: «Hver av de to eksemplene mislykkes, blant andre grunner, fordi de på hver sin måte forsøker å overse eller viske ut historien, sosiologien og det partikulære, som utgjør substansen i enhver gjenkjennelig form for menneskelig liv» (Geuss 2008:59-60). Geuss gjør relativt kort prosess med Nozick, tilfeldigvis i et av bokens få utslag av noenlunde stimulerende prosa:

I den ofte siterte, første setningen av boken *Anarchy, State, and Utopia* skriver [Nozick]: 'Individer har rettigheter, og det er visse ting intet menneske eller gruppe kan gjøre mot dem (uten å bryte rettighetene deres)'. Deretter lar han den enkle påstanden bli liggende, mens den spreller og gisper etter luft – som en stor, dødsdømt fisk på dekket av en tråler – uten noen videre analyse eller diskusjon, og fortsetter så med å trekke konsekvensene av den (Geuss 2008:64).

Problemet med Nozicks tilnærming, hevder Geuss, er at politiske rettigheter oppfattes som «'forut' for deres kodifisering og håndhevelse i et operasjonelt rettssystem» (Geuss 2008:62-3). En rettighet blir da noe ethvert menneske simpelthen «har», i kraft av å være et menneskelig subjekt. Imidlertid har det vist seg svært vanskelig, for teoretikere av Nozicks tilbøyeligheter, å definere hva slike rettigheter er, hvor de kommer fra, hvem som har «skjenket» oss noe slikt, og ikke minst, hvorfor de ikke har blitt anerkjent før nylig. Som Geuss sier, det er plausibelt å hevde at kenguruer eksisterte før man fikk et begrep om dem, men det samme er ikke tilfelle for «rettigheter» (Geuss 2008:66). Spørsmålene man bør stille til et slikt begrep som rettigheter, er isteden hvordan det oppsto, hva slags politisk liv det er knyttet til, hvilken politisk kultur det understøtter, og, i siste instans, hvorvidt dette er en form for politisk kultur vi trenger og ønsker, alternativene tatt i betraktning.

Geuss bruker mer tid på kritikken av Rawls. Han uttaler sågar at kritikken han ønsker å fremme «ikke er en

kritikk av et avgrenset aspekt ved Rawls' teori, men en grunnleggende tilbakevisning av hele hans måte å nærme seg politisk filosofi på» (Geuss 2008:94). Samtidig er Rawls-kritikken hans stort sett overflattisk og polemisk. I et intervju har Geuss rettferdiggjort denne tilnærmingen ved å hevde at det å snakke mer inngående om Rawls er å begi seg inn i en nærmest teologisk diskurs, hvor man underlegges en skolastisk debatt om ulike fortolkninger og justeringer av mesterens verker.³ Dette kan være sant, men det setter samtidig Geuss i en kinkig situasjon: Hvordan tilbakevise hele Rawls' prosjekt uten noen gang å ta prosjektet på alvor? I realiteten har Geuss lite annet å komme med enn en rekke retoriske spørsmål: Hvorfra kommer intuisjonene som Rawls snakker om? Hvilken rolle spiller disse i samfunnet? Stemmer det virkelig at vi har en intuisjon om at rettferdighet er den fremste politiske dyd? Hvem er egentlig dette «vi»? Er oppfatningen om et valg bak et slør av uvitenhet en koherent idé? Hvorfor skal vi gå ut fra at aktører bak et slikt slør av uvitenhet vil komme til enighet om noe som helst? Og i så fall, hvorfor skal vi gå ut fra at de velger et sett med prinsipper og ikke, for eksempel: «*Head Man, Big Chief* ... eller hva som helst annet?» (Geuss 2008:72).

Dette er kun retoriske spørsmål, som sagt, men det er like fullt gode spørsmål. Det kan til og med være at rawlsianere har godt av å bruke litt tid på å besvare dem. Gjør de det ikke, må de leve med at det finnes en stor kontingent politiske filosofer der ute som ikke tar de grunnleggende bestanddelene i Rawls' prosjekt på alvor.

Et resultat av Rawls' abstraherende metode, sier Geuss, er at konkrete kulturelle og historiske forhold blir usynliggjort. For en rawlsianer er dette naturligvis hele poenget. Geuss mener imidlertid at en slik usynliggjøring er ondartet, og at Rawls' tilsørende metode ikke bare usynliggjør en rekke konkrete forestillinger, men at den også tilslører seg selv; det vil si, den tilslører det faktum at den selv er et produkt av helt bestemte historiske omstendigheter. Nå er det ingenting i veien med å ty til argumenter og metoder som hovedsakelig appellerer til en bestemt gruppe under bestemte historiske omstendigheter, sier Geuss, «så sant man ikke presenterer seg selv som noe mer enn det man er – altså, så sant man ikke lokker med å være universelt relevant for alle rasjonelle vesener» (Geuss 2008:86).

Dette bør være et ømt punkt for rawlsianere. Enten ønsker de å snakke til «alle», og da må de lene seg på en kantiansk oppfatning av rasjonalitet som sannsynligvis ikke lar seg opprettholde, eller så pretenderer de ikke å snakke til andre enn en bestemt gruppe om hva den bør tro og mene under gjeldende omstendigheter. I sistnevnte tilfelle oppstår et misforhold mellom uttalt mål og faktisk metode. For hvordan skal man adressere et publikum om

deres politiske tro og praksis når man faktisk ikke snakker om deres tro og praksis, men om idealiserte abstraksjoner? Med andre ord, hvordan kan idealteori settes i noen som helst forbindelse med faktisk politisk liv? Geuss' bok er et potent uttrykk for at dette ikke lar seg gjøre, nettopp fordi politikk ikke fungerer som en form for anvendt etikk.

Geuss mistenker åpenbart at Rawls' fremgangsmåte bærer på konservatisme. Man setter ikke undertrykkende og ulikhetsskapende relasjoner ut av spill ved å be folk forestille seg at de ikke kjenner sin sosiale stilling, sier Geuss. Å tro noe slikt ville være å tro på magi: «forestill deg at du er 'upartisk', og så blir du det» (Geuss 2008:89). Det er ifølge Geuss naivt å tro at man får et bedre grep om maktrelasjoner og ulikhet i samfunnet ved å dekke dem til, ved å ønske dem bort (Geuss 2008:90). I stedet er det stor sjanse for at Rawls' metode forsterker inngrodde fordommer, fordi han gir inntrykk av at slik utblokkering av faktiske forhold bærer på en rasjonalitet og gyldighet som den faktisk ikke har. Dermed blir politikken, som Geuss vil se for seg som en mangfoldig og kronglete *flux*, stående bom fast, som en inngrodd påle. Gjennom sin utpregete mangel på historisitet, kan Rawls dermed se ut til å ha gitt avkall på ethvert endringspotensial.

Men hva med Rawls' egalitarisme, vil man kanskje innvende. Den er vel progressiv? Geuss gjør hakkemat også av dette aspektet ved Rawls. Ulikhet er endemisk i enhver samfunnsdannelse, sier han. Et fullstendig egalitært samfunn er en selvmotsigelse, for det som utgjør et «samfunn» er nettopp samhandlingen mellom *ulike* aktører. Det betyr ikke at man ikke skal diskutere og evaluere de formene for ulikhet som finnes, men i siste instans kan man bare flytte ulikheten fra en dimensjon til en annen. Skal man diskutere hvordan det skal gjøres, må man igjen tilbake til konkretene.

Geussianere, førén eder!

Det avtegner seg etter hvert et skille mellom Rawls og Geuss som ligner på det mellom Don Quijote og Sancho Panza. Ut av det blå kommer det plutselig fra Rawls: «Men, er det ikke et *veil of ignorance* (ridder) jeg ser konturene av i horisonten!? Og det ved siden av, det må da være en *original position!* (hans væpner)». Geuss beholder bena på jorda: «La oss gå nærmere, vi ser ingenting fra denne avstanden». De går bort, og Geuss konstaterer: «Nei, det er ikke et *veil of ignorance*, det er bare noen vanlige folk med usammenhengende og ofte motstridende oppfatninger og handlingsmønstre (en vindmølle)». For å underbygge analogien, gjengir jeg en av Geuss' (riktignok ganske få) *sanchismos*: «Rawls' mangel på en teori om hvordan hans ideelle påbud er tenkt implementert ... er ikke en liten skjønnhetsflekk som forsterker ansiktets øvrige skjønn-

het, men et tegn på en dødelig svulst i overhuden» (Geuss 2008:94). Bedre kan det neppe sies.

Til å være en bok om det konkrete og partikulære, er *Philosophy and Real Politics* skuffende tom for konkrete eksempler, *cases*, og annet «kontekstuell» materiale. Det er også en pinlig uryddig bok, preget av unødvendige og til tider ganske irriterende gjentakelser. Den yter ikke temaet nok plass, og det er dermed en overflatisk bok, som for øvrig preges av forfatterens i overkant store avstand fra, og manglende interesse for, dem han kritiserer. Det er med andre ord en ganske generell bok om viktigheten av å ta innover seg den spesifikke konteksten. Geuss har muligens en forklaring på dette. Han kan svare, i tråd med loven jeg formulerte over, at i dette tilfellet krevde konteksten en ganske generell bok – en programerklæring.

Geuss poengterer gjentatte ganger i løpet av boken hvordan «filosofi og politisk teori henger sammen med praktisk inngripen» (Geuss 2008:95). Om vi nå skal lese *Philosophy and Real Politics* som en slik inngripen, vil vi se at det den forsøker å gjøre er å utfordre den angloamerikanske politiske filosofien til å ta steget ut av den idealiserende, og derfor selvstrerte, diskursen den nå befinner seg i, mot faktisk politikk slik den utøves i det daglige. Det viktigste grepet i så måte er å søke mot konkretene. For å si det med Raymond Geuss' tidligere kollega, Richard Rortys ord: «For å fortrylle verden på nytt ... må man holde seg til det konkrete» (Rorty 1991:175).

I den grad man mener Geuss' bok er en vellykket inngripen, vil man også måtte mene at det har blitt mer makt-påliggende for den politiske filosofien å begrunne sin egen eksistens. Selv synes jeg en slik inngripen var på høy tid, og jeg anser derfor Geuss' bok som svært vellykket, på tross av nevnte skjønnhetsfeil. Til slutt, la oss skru opp dramatikken og erklære at Geuss' bok markerer startskuddet for en intellektuell kamp mellom rawlsianere og geussianere. Hvilken side kjemper du på?

NOTER

¹ Av hensyn til leseligheten har jeg oversatt sitatene fra den engelske originalen.

² Intervju på: <http://philosophybites.com/2008/10/raymond-geuss-o.html>.

³ Intervju på: <http://philosophybites.com/2008/10/raymond-geuss-o.html>.

LITTERATUR

- Rawls, J. 1971, *A Theory of Justice*, Oxford University Press.
Rorty, R. 1991, «Habermas and Lyotard on Postmodernity», i *Essays on Heidegger and Others: Philosophical Papers, vol. 2*, Cambridge University Press.